

Helenističko-rimska filozofija

od **3. veka** pre nove ere
do **3. veka** nove ere

Aleksandar Čučković, Ekonomski fakultet, Subotica

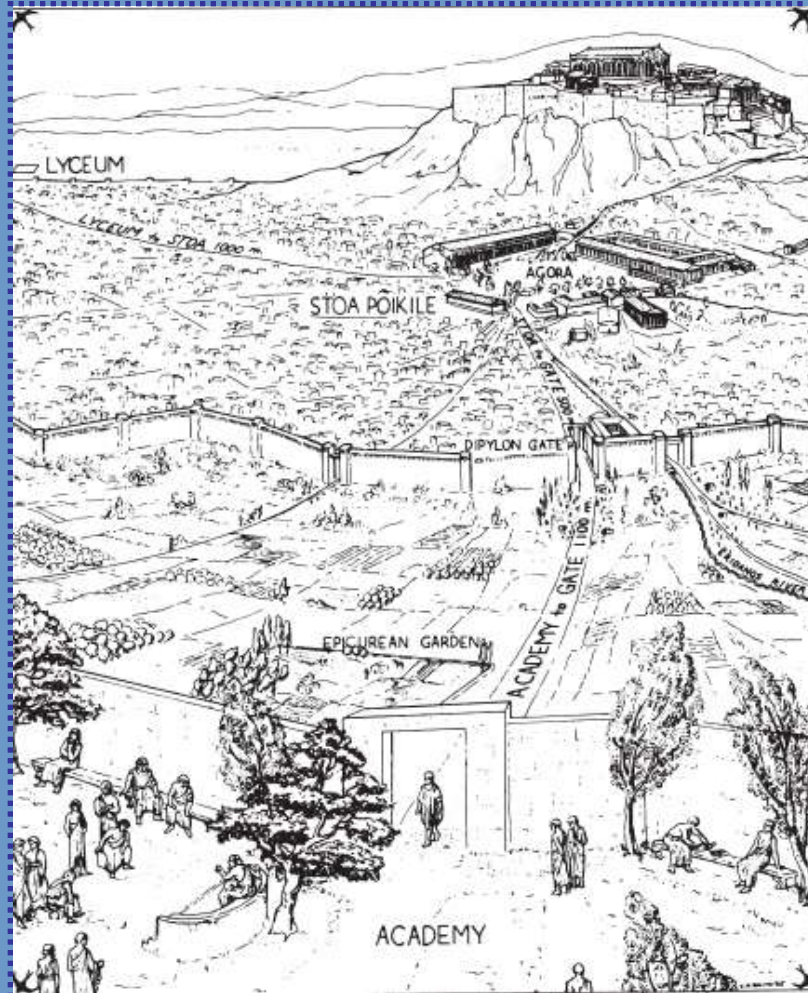
Helenistička epoha

- Makedonskim osvajanjima stvorena je svetska država na tri kontinenta i intenziviralo se mešanje kulturnih uticaja Grka i Orijenta – **helenizam**

- Polis je ustupio mesto ogromnoj državi što je uslovalo izmene kulturnog obrasca (npr., pojavljuje se stoički kosmopolitizam i individualizam)
- Čovek se kao kosmopolita osetio usamljenim, pa je, u traženju smisla života, posegnuo za:
 - kultovima Orijenta
 - filozofskim istraživanjem
- Filozofija se okrenula **praktičkim i etičkim sadržajima**, dok su metafizička i fizička istraživanja potisnuta u drugi plan da bi služila samo kao uvod u etiku

Filozofske škole helenističke epohe

- **Akademija**, koju je osnovao Platon oko 385. g. p.n.e., menjala se pod uticajem različitih upravnika nastaviće da postoji 529. g. p.n.e., kada će, zbog navodnog širenja paganizma, biti zatvorena od strane hrišćanskog rimskog cara.
- **Likej**, koji je osnovao Aristotel oko 335. g. p.n.e., nazivan je i *peripatetičkom školom* („natkriveno šetalište” koje povezuje zgrade), postojaće do 3. veka nove ere.
- **Stoa Poikile**, („oslikani trem”) dobila je ime po mestu gde su držana predavanja, a osnovao ju je Zenon oko 300. g. p.n.e da bi trajala do 3. veka nove ere.
- **Vrt**, koji je ime dobio po mestu na kome ju je oko 300. g. p.n.e. osnovao Epikur u blizini svoga doma, a u okviru kojeg će biti ustanovljena i zajednica u kojoj su učenici živeli u izolaciji od društva u potrazi za zadovoljstvom i mirom. Škola je postojala d 3. veka nove ere.

Helenistička filozofija

- Popularizaciji grčke filozofije doprinela je činjenica da su je ljudi doživljavali kao sredstvo koje treba da im pomogne u životu: **mudrost kao umeće življenja**
- Glavno pitanje nije više bilo:
 - „Šta je stvarnost?“, već
 - „Koji je najbolji način da se stvarnošću ovlada?“
- Filozofija je postala:
 - strukturirno čvršće organizovana
 - dogmatična
- Insistiranje na etici vodilo je ka idealu: **duhovne nezavisnosti i samodovoljnosti.**
- Izmena odnosa između duhovnih disciplina:
 - **stapanja filozofije i religije**
 - **oštrijeg razgraničenja nauka od filozofije**
 - **što je doprinelo diferencijaciji i razvoju nauka**

Epoha helenističko-rimske filozofije

- U razvoju helenističko-rimske filozofije moguće je uočiti tri faze:
 - **1. period** (IV – polovina I veka p.n.e):
 - osnivanje stoičkih i epikurejskih škola, koje će predsokratovskoj kosmologiji dodati teoriju morala, a sve u potrazi za ličnom srećom
 - pojava pironovskog skepticizma, poniklog iz jednog krila nove akademije
 - pomodnost eklekticizma u filozofiji, kao rezultat međusobnog uticaja srednje stoe, akademizma i peripatetičkog učenja
 - **2. period** (polovina I veka p.n.e – polovina III veka n.e):
 - dalji razvoj eklekticizma i skepticizma
 - aleksandrijska filozofska ortodoksija, okrenuta izdavanju, komentaranju i tumačenju dela starih filozofa
 - tendencije ka religioznom skepticizmu
 - **3. period** (polovina III – polovina VI v.):
 - novoplatonizam, kao temeljni pokušaj integrisanja vrednosti Istoka i Zapada

Stoicizam: teorija saznanja

- Stoicizam je osnovao Zenon Kipranin
- 301. g. p.n.e. prilagodio nameni izučavanja filozofije jedan oslikan trem (*stoa poikile*) na jednom atinskom trgu
- Stoici u svom proučavanju stvarnosti polaze od teorije saznanja
- Čitavo saznanje se **osniva na čulnom opažanju**, jer:
 - ne postoji ni apstraktno (Platon) ni konkretno opšte (Aristotel)
 - nego je **istinито pojedinačno**
- Duša je *tabula rasa* u koju se utiskuju opažaji
- Opšte je samo nominalno, mada ima ideja koje prethode iskustvu
- Merilo istine je slaganje duše sa opažajem

Stoicizam: metafizika

- Dva kosmološka načela:
 - čineće, aktivno: bog – *logos*
 - trpeće, pasivno: tvar – *vatra*

koja su oba materijalna i koja se ujedinjuju

„Oni drže da postoje dva pra-uzroka svega: aktivan i pasivan. Pasivan je beskvalitetna supstancija – materija, aktivan je logos (um), koji je u njoj – bog. On je večan i sam sobom proizvodi svaku stvar.“

Zenon

- Bog je:
 - tvoračka vatra
 - imanentna svemiru
 - prvobitan izvor iz koga su potekli elementi koji čine svet (a koji, u svojim različitim stanjima, i dalje jesu bog)
 - delatno načelo koje u sebi sadrži delatne forme svih stvari koje treba da postoje

Stoicizam: etika

- **Determinizam** celokupnog delovanja prirode
- Ne ostavlja se mesto za **slobodu**, pa ni **moralnu odgovornost**
- Nijedan čin se ne može okarakterisati kao dobar ili loš po sebi
- Međutim, čovek može da se **pokori prirodi i da živi u skladu s njom** – svrha života
- Ironično, smatrali su da, ukoliko čovek može da preuzme kontrolu nad situacijom, on to i učini. Otuda je proizilazilo i učešće u trgovini, politici i porodičnom životu.
- Vrlina je usavršenost (rođene) ljudske (razumske) prirode
- Najznačajnije su sokratovske vrline: razboritost, hrabrost, umerenost i pravednost
- Nije moguće stepenovati vrlinu (niti porok): ako je prisutna jedna, prisutne su sve
- Afekti su prekomerni protivprirodni duševni pokreti, koji nastaju iz zablude, a manifestuju se kao poremećaji i bolesti: potištenost, strah, žudnja, naslada
- Sva stoička etika u praksi teži **apatiji (bestrašću)**, koja se postiže filozofijom

Stoicizam: etika

Pozni (rimski) stoici razlikuju tri stepena vrednosti:

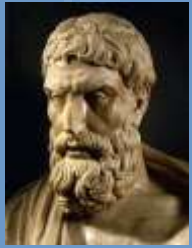
a) moralno dobro

b) bezvredno (indiferentno)
 — bolje (zdravlje, lepota)
 — totalna indiferentnost
 — lošije (bolest, ružnoća)

c) zlo (porok)

- Shodno tome, razlikuju i tri karaktere: mudrac, onaj koji napreduje, ludak
- Samo mudrac (prototip: Sokrat) ujedinjuje u sebi sve vrline i samo je on slobodan.
- Razum nalaže i život u društvu i to – kosmopolisu
- Rimski stoici skloni su eklekticizmu i prakticismu, pa su manje originalni
- **Seneka** zagovara ravnodušnost prema sudbini: Pošto je determinizam opšti, treba trpeti sudbinu.
- **Epiktet** zagovara ravnodušnost i povlačenje u samog sebe: Treba razumski razlikovati ono što je u našoj moći od onoga što nije.
- **Marko Aurelije**, smatrajući da je delovanje prirode nužno, razbija stoički materijalizam na: telo i dušu (materijalni princip) i um (duhovni princip).

Epikurejci: teorija saznanja

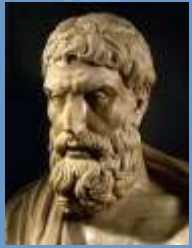
- Epikur sa Samosa (341-271)
- Kao samouk, posle afirmacije, otvara školu u Atini, u jednom vrtu
- Kao kod stoičara, smatra se da su od najvećeg interesa sledeće discipline:
 - gnoseologija (kanonika), kao uvod u
 - fiziku, a ova kao uvod u
 - etiku, koja je krajnji cilj svekolikog bavljenja filozofijom
- Za kriterijum istine postavlja tri stvari:
 - **čulno opažanje** (kao i Demokrit čulno opažanje objašnjava kao primanje materijalnih utisaka (sličica), koji se otkidaju od predmeta i kroz vazduh dolaze do čula sa lakoćom. Osećaj nastaje dodiranjem tvarne duše i materijalnih atoma spoljašnjih stvari. Uzrok istine ili laži nalazi se u pravilnom tumačenju opažanja, odnosno u potvrđivanju njihove (ne) realnosti.
 - **pojam** (slika ne iščezava odmah već se poredi sa drugim slikama i uopštavanjem se formira pamćenje, predstava i mnjenje)
 - **osećanja** (zadovoljstvo je merilo onoga što je saglasno sa prirodom – dobro koje vodi sreći)

Epikurejci: fizika

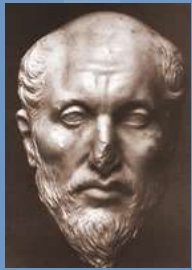
- Učenje o prirodi je uslov da se iz objašnjavanja sveta i života **uklone svi natprirodni uzroci**, koji čoveka drže u postojanom strahu od smrti na osnovu starih predstava i predrasuda
- Epikur je preuzeo i razvio Demokritov atomizam:
 - Ništa ne nastaje iz ničega
 - Sve što postoji sastoji se od atoma i praznog prostora, koji omogućuje kretanje, spajanje i razdvajanje, te nastanak pojedinačnih tela
 - Atomi se osim po veličini, obliku, položaju, razlikuju još i po težini
 - Nedeljivi su i beskonačni po broju
- Postoje tri vrste kretanja atoma:
 - prirodno (prirodan pad usled težine)
 - nasilno (sudari koji proizvode stvari)
 - deklinacija (minimalno i neizvesno skretanje od vertikale)
- Iz ovoga je izvedena protivrečnost materije i forme (što će ugroziti determinizam i ostaviti prostor za ljudsku slobodu kao voljno opiranje prirodnoj nužnosti)

Epikurejci: etika

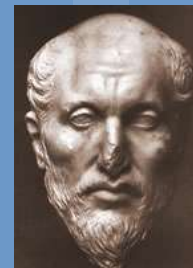
- Svrha života je **zadovoljstvo**, tj. blaženstvo
- Svako zadovoljstvo je dobro, ali nije svako vredno izbora
- Treba izabrati nepokretna, trajna, a ne pokretna i trenutna zadovoljstva
- U izboru zadovoljstava pomaže nam razboritost
- Zadovoljstva se ne razlikuju o moralnoj vrednosti (kao kod Aristotela) nego po posledicama
- Ipak prihvatanjem 4 stožerne vrline Epikurov hedonizam ne završava u razuzdanosti već u umerenosti
- Vrhovni ideal moralnog života određen je kao „**ataraksija**“ (grč. nepomućenost)
- Negativno određenje idealan: pre se misli na odsustvo bola, nego na nasladu (koja bi mogla da predstavlja pozitivno određenje)

Novoplatonizam: svet

- Plotin iz Likopolisa (Egipat, 204-270 g.), glavni predstavnik ove škole, napisao je *Eneade*
- Celina se sastoji iz:
 - bitnog, koje sačinjava svet ideja
 - pojavnog, koje je materijalno
- Svet prožima težnja za apsolutnim monizmom vrhovnog Jednog:
 - koje je **savršenstvo apsoluta** i svako drugo određenje umanjilo bi mu značenje
 - koje **u sebi sve sadržava**, tj. ne treba ništa i ne traži ništa i baš zbog toga ne stvara svet
 - čak je i iskaz o njemu da je jedno – pogrešan
 - koje **nije moguće saznati** (znanje se služi pojmom, koji označava mnoštvo)
 - **o njemu se ne može ni govoriti ni pisati**, ali se to ipak čini da bi se ukazalo na poželjan put
 - ponekad je označeno kao **bog**, ali ono je, ipak, potpuno **transcendentno** (iznad mišljenja i bića)
 - o njemu možemo reći da **jeste** (iako iznad Bivstva) i da je **Dobro** (mada samo analogijom)

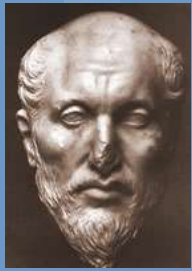
Novoplatonizam: emanacija

Da se ne bi okrnjila njegova večna nepromenljivost, uvodi se metafora *emanacije*: iz savršenijeg nužno proističe manje savršeno (Poput Sunca koje obasjava, a samo se ne smanjuje)

- Plotin razlikuje tri emanacije:
 1. **emanacija – UM (*nous*)** – U umu se nalaze ideje i to ne samo ideje vrsta, već i ideje pojedinačnih stvari, ali kao nedeljivo mnoštvo)
 2. **emanacija – DUŠA KOSMOSA** – Predstavlja sponu između natčulnog i čulnog sveta. Ona je bestelesna, nevidljiva, sadržava odraze ideja – „semene logose“, a kao priroda sadržava sve postojeće.
 3. **emanacija – MATERIJALNI SVET** – Tvar je tvarna (Aristotel), jer u krajnjoj liniji potiče iz Jednog, ali ona je i najniži stupanj svemira i predstavlja antitezu Jednom (Platon).
- Pojedinačna duša ima tri dela (Platon) od kojih najviši ostaje u umu neokaljan materijom, ali kada duša ulazi u zajednicu s telom ona ne može da izbegne prljanje tvarju. Otuda sledi i neophodnost uzdizanja, gde je neposredni cilj nalikovanje Bogu, a krajnji – jedinstvo s Jednim.

Novoplatonizam: duša

- **Pojedinačna duša ima tri dela (Platon) od kojih najviši ostaje u umu neokaljan materijom, ali kada duša ulazi u zajednicu s telom ona ne može da izbegne prljanje tvarju**
- **Otuda sledi neophodnost uzdizanja duše, gde je neposredni cilj nalikovanje Bogu, a krajnji – jedinstvo s Jednim**
- **Etički zadatak je težiti sjedinjenju s Jednim, čiji predstepen predstavlja teorija (filozofija)**
- **Tim učenjem se suprotstavio hrišćanstvu, postavivši boga kao:**
 - **sopstveni doživljaj smirenja i blaženstva**
 - **u mističkom sanjarenju izvan racionalnog**
 - **koje je samo predstepen mističkog doživljaja jedinstva s Bogom**

Novoplatonizam: razrada

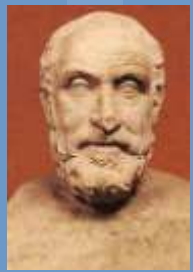
Porfirije iz Tira (232–301 g.p.n.e.)

- Pridružio se Plotinu u Rimu 262.g. i pokušao da sistematski uredi njegove spise povezujući ih u devetoknjižja (6x9) zbog čega su dobili naslov *Eneade*
- Napisao je:
 - Plotinovu biografiju
 - 15 knjiga protiv hrišćana, koje su sačuvane samo u fragmentima, jer su spaljene
 - Isagoge (uvod u Aristotelove Kategorije) i komentare drugih Aristotelovih logičkih i Platonovih spisa
- Nastojao je da pomiri Platonovu i Aristotelovu filozofiju
- Prihvatio se zadatka da Plotinovo učenje izloži na jasan i razumljiv način, ali je njegove praktične i religiozne strane više naglašavao
- Isticao je značaj delanja i ukazivao na nelogičnost, prostakluk i zapletenost u protivrečnost hrišćanske religije

Novoplatonizam: očišćenje duše

- Cilj filozofije je stupnjevito **očišćenje duše**, koje se vrši okretanjem ka višim stvarima:
 1. društvene vrline
 2. katarzičke vrline (težnja bestrašću)
 3. okretanje duše ka umu
 4. uzorne vrline (pripadaju umu kao takvom)
- a to se putem praktikovanja **askeze** i sticanja **saznanja boga**
- Četiri kardinalne vrline sreću se na svakom stupnju, ali u različitom stepenu
- Askeza je podrazumevala:
 - uzdržavanje od jedenja mesa
 - sklapanja braka
 - odlaska u pozorište itd.
- Iako je opominjao na opasnost zloupotrebe vradžbina i drugih sličnih praznoverica i sam je podržavao tradicionalnu i popularnu religiju, praveći od paganskih mitova alegorijske predstave filozofske istine

Skepticizam: metoda

- Negacija ranijeg filozofiranja uopšte, usled potrage za novim **univerzalno važećim pretpostavkama**, koje su lišene ma kakvih određenih tvrdnji
 - Osnivač skepticizma je Piron (360–270. g. p.n.e.) iz Elide, koji nije pisao
 - Njegov sledbenik Timon (325–235 g. p.n.e.)
 - kasnije Agripa i Sekst-Empirik (oko 200 g. p.n.e. napisao *Pironove postavke* iz kojih i poznajemo skeptičko učenje
 - Pored Pironove postojala je i skepsa Platonove akademije u kojoj su poznati: Arkesilaj i Karnead (postavio teoriju „verovatnoće“, suprotstavljanje Pironu)
- Skeptici su u svom učenju uvek:
 - pokazivali dve strane jednog predmeta
 - ali umesto dijalektičkog zaključivanja (jedinstvo suprotnosti)
 - zbog njihove protivrečnosti, ostali uzdržani od svakog suda

Skepticizam: indiferentnost

- Smisao skeptičkog filozofiranja bio je usmeren na to da čovek postigne svoj mir i sreću time što će se postaviti **indiferentno prema problemu**
- Teorijsku indiferentnost sledila je i praktična:
 - Nema ničega po prirodi dobrog, lošeg ili indiferentnog, nego svako o tome iskazuje ono što mu se čini
 - Razni običaji, navike, tradicija i zakoni daju primere **relativnosti normi i etičkih principa**
- U skladu sa životnim iskustvom, skeptik se ponaša kao i drugi ljudi, ali bez uverenja
- Metodski postupak, pri tome, bio je **suprotstavljanje protivtvrdnje svakoj tvrdnji**
- Cilj toga postupanja nije bio da se obori svaka tvrdnja, već da se uništi dogmatizam, tj. sigurnost u tu tvrdnju

Skepticizam: kritika saznanja

- Radikalna kritika čulnog i racionalnog saznanja
- Ne negira se postojanje pojma, nego važenje pojedinačnog pojma
- Čulno saznanje ne može biti kriterijum jer:
 - čovek nije objektivno merilo stvari (primer Odisejevog psa)
 - ljudi različito osećaju (npr., zimu, toplotu)
 - različitim čulima različito osećamo (vid, dodir)
 - čovek je sklon da poveruje u optičke varke (npr., približavanja i udaljavanja)
- Mada je i sam stav: „Sve je neodređeno“, problematičan, jer liči na protivrečnost (stav je) oni su to interpretirali ovako: „Kako se meni čini ono što su dogmatičari istraživali svodi se na to, da koliko je nešto verovatno toliko je i obratno, tj. neverovatno.“
- Racionalno saznanje nije sigurno, jer bi za određenu tvrdnju morali imati dokaz, a za ovaj dokaz novi i tako u beskonačnost. Tako se nemogućim pokazuje i tvrđenje na osnovu dokaza i ono bez njega jer tek ono nije moguće

Stoicizam

„Philosophia medicina animae“, trajanje ljudskog života je tačka, suština tok, osećaj nejasan, sklop celokupnog tela trošan, duša drhtava, slučajnost neodgonetljiva.“

Marko Aurelije: *Meditacije*

- **„Filozofija je lek za dušu“:**
 - filozofija nije poslastica, već sredstvo za postizanje sreće oslobođanjem od robovanja telu
 - to se dešava kada čovek uvidi da su sve stvari podjednake vrednosti (tj. nemaju trajne vrednosti)
 - kada čovek to shvati, on će se pomiriti sa svakim svojim položajem, afirmisaće ono što je prijatno, a negiraće neprijatno
- **„trajanje ljudskog života je tačka“** znači da se svaki život završava smrću, te da on predstavlja posed čoveka i da mu je na raspoloženju mu je
- **„suština života je tok“**, dakle prolaznost, pa je božanski izdržati sva zla egzistencije
- **„osećaj je nejasan“:** stoga ne treba da bude predmet prevelikog interesovanja, budući da je bez trajne vrednosti (za razliku od uma, koji je ono najbolje u čoveku, pošto se pomoću njega saznaju načela)
- **„sklop celokupnog tela trošan“:** budući da je njegova priroda tek materijalna
- **„duša je drhtava“:** pošto je život borba istrajnosti u skladu sa prirodom
- **„slučajnost je neodgonetljiva“:** pa ni smrt nije zlo, jer je u skladu sa prirodom

Stoicizam

„Od stvari, jedne su u našoj vlasti, a druge nisu. U našoj su vlasti mišljenje, delanje, žudnja, izbegavanje, jednom reči: dela koja od nas proizilaze. Nisu u našoj vlasti: telo, imanje, ugled, spoljašnji položaj, jednom reč: sve što nisu naša dela.“

Flavije Arijan: Epiktetov priručnik, 1.

- Naša sloboda sastoji se u izboru onoga što je u domenu naše volje
- Na to možemo uticati i da bi bili srećni to moramo činiti na pravi način
- Dva područja ne smemo da mešamo: ono što od nas zavisi i ono što od nas ne zavisi
- U tome nam pomaže filozofsko obrazovanje, jer ćemo biti žalosti i imaćemo neprijatnosti
- Onoga što od nas ne zavisi trebamo se odreći ili bar prema tome biti ravnodušni na taj način što ćemo biti spremni da ga izgubimo
- Moralno delanje, pa i sreću kao njegov rezultat daju zajedno:
 - sud (o kom području je reč)
 - volja (uz obrazovanje)

Stoicizam

„Nikada sebe ne nazovi filozofom, a s običnim ljudima ne govori mnogo o filozofskim načelima, nego radi po njima. Jer seti se da se Sokrat u svakom pogledu tako klonio razmetljivosti da su mu ljudi dolazili da ih uputi u filozofiju (a on ih je vodio filozofima). Toliko je lako podnosio da ostane nezapažen.“

Flavije Arijen: *Epiktetov priručnik*, 46

- Ne treba spekulirati s pukom, već mu davati primer svojim doslednim ponašanjem
- Treba ćutati, jer stav nije možda ni domišljen
- Napore filozof treba da podnosi, bez skretanja pažnja na sebe (kao Diogen)
- Čovek treba potpuno u samom sebi da traži uzroke sreće
- Razlikovanje:
 - onoga što od mene zavisi
 - onoga što od mene ne zavisi
 - onoga prema čemu mogu i moram da budem ravnodušan

Stoicizam

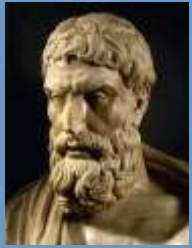

„Ko je razborit, i umeren je; ko je umeren, taj je skladan; ko je skladan, ne uzbuđuje se; ko se ne žalosti, blažen je. Razborit je dakle blažen, a razboritost je dovoljna za blažen život.“

Seneka: Pismo 85,2

- Razboritost je uslov drugih vrlina (sokratovsko shvatanje vrline)
- Veza umerenosti i mirovanja
- Apatija je idealno stanje koje se ostvaruje mudračkim uzdizanjem iznad svih afekata
- Apstinencija i indiferentnost najvažniji su uslov za sreću

Epikuresjtvo

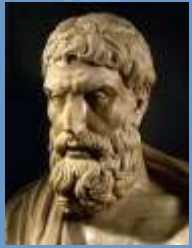

„Smrt nas se ništa ne tiče, jer ono što se rasturilo nema osećanja, a ono što nema osećanja nas se ništa ne tiče.“

Epikur

- Atomistička kosmologija: istinska stvarnost jesu samo atomi i praznina
- Pošto bogovi nisu tvorci sveta, oni i ne kažnjavaju ljude za njihove činove
- Ljudi su tek grupe atoma koje su sastavljene za njihovog života
- Kada nastupi smrt nema više tela, pa ni duše, jer se atomi rasturaju
- Za razliku od stoika, epikurejci se nisu pokorili nužnosti stvarnog zbivanja, već su se suprotstavili izolacijom čoveka od zajednice
- Oslobađa jedino mišljenje od neizmernih:
 - prohteva
 - strahova (pred smrću, bogovima i udesom koji nadvladava)
- Samo mišljenje je najtananije i najčistije zadovoljstvo.

Epikurejstvo

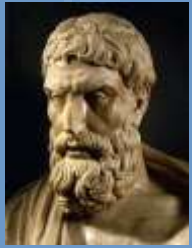

„Nije moguće osloboditi se straha pred najvažnijim pitanjima, ako čovek ne poznaje prirodu svemira, nego se kreće samo u nagađanjima prema mitovima. Zato se bez poznavanja prirode ne mogu sticati prava zadovoljstva.“

Epikur

- Gnoseologija i fizika su uslov za moralno delanje
- Svemir je materijalan (atomi i praznina), kao i duša
- Čovek usled nepoznavanja prirode naseda na ukorenjene predrasude i ne uspeva da postigne blaženstvo, jer živi u strahu (npr. od smrti).
- Kako je smrt bezbolna i krajnja nje se ne treba bojati
- Čovek mora da bude razborit i da bira zadovoljstva
- Mada je svako zadovoljstvo dobro, neka od njih nam mogu doneti neprijatnosti
- Čovek mora da se ustručava kako bi trajno živeo u zadovoljstvu, a ne samo na trenutak

Epikurejstvo

„Ni kad je neko mlad neka ne okleva da se bavi filozofijom, ni kad je star neka ne okleva u filozofiranju. Jer ni za koga nije suviše rano i ni za koga suviše kasno da se stara za zdravlje svoje duše. Ako tvrdi da ili još nije vreme za filozofiranje, ili da je vreme već prošlo, liči na onoga koji tvrdi da za blaženstvo vreme ili nije došlo ili ga više nema.“

Epikur: *Pismo Menekeju*

- Filozofijom će starac biti mlad putem vrлина, a mladić star (prvi bi se sećao prošlosti, a drugi se ne bi bojao budućnosti)
- Mudrac je čovek koji ispravno živi stvarajući *prolepsu* (opšti pojam): indukcijom stvara uopštene, glavne crte zadovoljstava (tj. ono uopšteno doživljaja) te se uvek može osećati mlad
- Kritika Platonove teorije vaspitanja: ljudi mogu sebi pomoći vlastitim uzdizanjem iz koga proizilazi lično stanje zadovoljstva
- Čovek kao filozofski čovek je merilo svega jer se saznajući suštinu sveta oslobodio prepreka u postizanju ljudskog mir

Novoplatonizam

Zlo ne postoji ni u bićima ni u stvarnosti, jer sve stvari su dobre. Ipak, budući da zlo (na neki način) postoji, njegovo postojanje je u onome što nije, ono je svojevrsna forma nebića, ono se nalazi u stvarima koje su pomešane s nebićem i koje participiraju u nebiću.”

Plotin: (Eneade, I, VIII, 3)

- Materija je bivstvujuće (Aristotel), mada najniže, jer, u krajnjoj liniji, potiče iz Jednog
- Materija je kao najniži stepen kosmosa (Platon) antiteza Jednom
- Mada je Jedno iznad bića, ipak se uslovno može nazvati bićem, a materija, shodno tome – nebićem
- Jedno je saobrazno Dobrom, a materija, kao lišenost Dobra, saobrazna je zlu (orfičko i novopitagorejsko učenje o materiji kao načelu zla)
- Iako ovo podseća na dualizam, to ovde nije slučaj, jer se materija pojavljuje kao lišenost, a ne kao pozitivno načelo.
- Čulni svet nije otisak umnog, ali jeste najbolji mogući, jer je proizvod Boga

Skepticizam

Silogizam je oblik lažnog zaključivanja. Tvrdnja da su svi ljudi smrtni može se dokazati samo ukoliko se ona proveri na svakom pojedinačnom čoveku. Ona se ne može uzeti kao istinita premisa dedukcije, koja treba da dovede do zaključka da je Sokrat takođe smrtan, pošto je čovek.

Sekst-Empirik: Pironove postavke

- Filozofijom će starac biti mlad putem vrлина, a mladić star (prvi bi se sećao prošlosti, a drugi se ne bi bojavao budućnosti)
- Mudrac je čovek koji ispravno živi stvarajući *prolepsu* (opšti pojam): indukcijom stvara uopštene, glavne crte zadovoljstava (tj. ono uopšteno doživljaja) te se uvek može osećati mlad
- Kritika Platonove teorije vaspitanja: ljudi mogu sebi pomoći vlastitim uzdizanjem iz koga proizilazi lično stanje zadovoljstva
- Čovek kao filozofski čovek je merilo svega jer se saznajući suštinu sveta oslobodio prepreka u postizanju ljudskog mira